

BIHANG N° 32

till

Beredningsutskottets utlåtanden och memorial för år 1893.

Ytterligare handlingar till frågan om inskränkning i arbetstiden för arbetare i stadens tjänst.

- I. Drätselnämndens första afdelnings yttrande (sidd. 2, 3).
- II. Renhållningsdirektörens i I åberopade yttrande (sidd. 3—5).
- III. Den i II åberopade arbetsuppgift (sid. 6).
- IV. Fattigvårdsnämndens yttrande (sid. 7).
- V. Det i IV åberopade yttrandet af styrelsen öfver arbetsinrättningen (sidd. 7, 8).
- VI. Det i IV åberopade yttrandet af styrelsen öfver försörjningsinrättningen (sid. 8).
- VII. Det i IV åberopade yttrandet af styrelsen öfver Sabbatsbergs fattighus (sid. 9).
- VIII. Det i IV åberopade yttrandet af styrelsen öfver Södermalms fattighus (sid. 10).
- IX. Drätselnämndens andra afdelnings yttrande (sidd. 10, 11).
- X. Helsovårdsnämndens yttrande (sidd. 11—15).
- XI. Det i X åberopade yttrandet af styrelsen öfver Katarina sjukhus (sidd. 15, 16).
- XII. Det i X åberopade yttrandet af styrelsen öfver sjukhuset S:t Göran (sidd. 16—18).
- XIII. Det i X åberopade yttrandet af styrelsen öfver Maria sjukhus (sid. 19).
- XIV. Det i X åberopade yttrandet af styrelsen öfver Sabbatsbergs sjukhus (sidd. 20, 21).
- XV. Den i X åberopade promemorian af helsovårdsnämndens tekniska biträde (sidd. 21—27).

I.

Till Stockholms stadsfullmäktiges beredningsutskott.

Anmodad att inkomma med yttrande öfver herr S. A. Andréés hos stadsfullmäktige framlagda motion om inskränkning af arbetstiden för arbetare i stadens tjenst, får drätselnämndens första afdelning anföra följande.

Då det torde kunna antagas, att motionären med sitt förslag icke afsett polisen, fängbevakningen, brandkåren, hamn- och slussbetjente eller de vid skilda verk och inrättningar å afdelningens stat upptagna vaktmästare, kammardrängar och dylika, hvilka samtliga icke heller torde kunna anses med vanliga arbetare jämförliga, har afdelningen funnit sitt yttrande kunna inskränkas till de hos renhållningsverket anställda arbetarne.

För att erhålla tillräckliga faktiska upplysningar angående sistberörda arbetares förhållanden har afdelningen i frågan hört direktören för renhållningsverket, hvilkens utlåtande jämte däri åberopade arbetsuppgift härvid bifogas.

De af nämnde tjensteman anförda skäl och omständigheter anser afdelningen tillräckligt ådagalägga, att herr Andréés ifrågavarande förslag icke väl egnar sig för tillämpning å renhållningsverkets arbetare. Så vidt afdelningen kan finna, har motionären sökt stöd för sitt förslag hufvudsakligen, att icke säga uteslutande, däruti, att liknande åtgärder redan genomförts med afseende å arbetare i industriens tjenst. Det må då tillåtas att erinra, att renhållningsverket icke är att betrakta såsom någon industriell anläggning, utan har till sin uppgift att fullgöra ett kommunalt besvär, hvilket oafsedt växlande förhållanden måste utföras. För att detta arbete, hvilket för kommunens samtliga medlemmar är af så stor vikt, skall kunna verkställas på tillfredsställande sätt och utan alltför stor kostnad för staden, är det framför allt nödigt, att den förvaltningsmyndighet, åt hvilken uppdraget blifvit anförtrodt, eger frihet att utan hinder af bindande föreskrifter från stadsfullmäktige ordna arbetet och aftala med arbetarne.

På grund af hvad sålunda blifvit anfördt, finner afdelningen herr Andréés ifrågavarande motion, i hvad den afser renhållningsverkets arbetare, ej böra föranleda vidare åtgärd.

Reservation af herrar Annerstedt och Philipson, hvilka ansett ifrågavarande utlåtande bort hafva följande lydelse:

Då i förevarande motion väckes förslag, att stadsfullmäktige skulle pröfva och besluta viss arbetstid för särskilda, af stadens förvaltning använda arbetare samt föreskrifva fullständigt bibehållande med afseende å dessa arbetare af de aflöningsförmåner, som nu äro gällande, afser motionen en verkställighetsåtgärd, med hvilken stadsfullmäktige enligt 5 § sista punkten i förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm den 23 maj 1862 ej må sig befatta; och hemställes på sådan grund, att motionen ej må föranleda vidare åtgärd af stadsfullmäktige.

Stockholm den 29 december 1892.

På afdelningens vägnar:

WILH. WALLDÉN.

Emil Kinander.

II.

Till drätselnämndens första afdelning.

Ålagd afgifva yttrande öfver öfveringenjören S. A. Andréés motion om förkortning af arbetstiden för, bland andra, arbetarne vid stadens renhållningsverk, får jag till en början angående dessa arbetares nuvarande tjänstgöringstid hänvisa till vidfogade arbetsuppgift.

Af denna arbetsuppgift synes, att renhållningsarbetarne i allmänhet icke hafva längre arbetstid, än motionären föreslagit.

Af dem, som hafva längre arbetstid, äro kärlnålare och tunnbindare s. k. styckarbetare, och deras arbetstid är beroende på deras egen arbetslust och tillgång på arbete, och dessa skulle säkerligen icke blifva belåtna, ifall man förbjöde dem att arbeta, så länge de ville.

Timmermän, pudrett- och diversearbetare hafva timpenning.

Aflöningsförmånerna äro:

för timmermän och pudrettarbetare 25 öre per timme, och 4 af dem hafva familjebostäder jämte vedbrand mot 50 kronors hyra per år;

för diversearbetarne 20 öre per timma. Den högre aflöningen betingas för timmermännen af deras yrkeskunnighet samt skyldigheten att själfva hålla sig med småverktyg och för pudrettarbetarne af arbetets osnygghet och däraf, att maskindriften tvingar dem till raskare arbete.

Af dessa arbetare hafva de 4 med familjebostäder försedda timmermännen för länge sedan kunnat få andra arbetsposter med kortare arbetstid och högre aflöning, men de hafva icke velat detta, hvilket tyckes visa, att de föredraga att arbeta under längre tid, men i sakta mak, och det är föga troligt, att det skulle blifva mer fart i deras arbete, om arbetstiden förkortades till 10 timmar. Som deras arbete i allmänhet icke sker annat än vid dagsljus, så blifver arbetstiden under den mörka årstiden endast 8 timmar, men jag har aldrig kunnat finna, att arbetsprodukten per timme varit större då än under den ljusa årstiden, då arbetstiden är längre.

Om arbetstiden förkortades till 10 timmar, men arbetarne i allt fall med så förkortad arbetstid skulle, som motionären föreslagit, få lika stor arbetsförtjenst, skulle timpenningen höjas från 20 till 24 öre, men då uppstår en annan fråga: skall denna högre timaflöning beräknas jämväl för den tid af året, då arbetstiden i allt fall understiger 10 timmar? I sådant fall kommer arbetaren att, per år räknadt, få kortare arbetstid, men icke, som motionären afsett, lika stor aflöning, utan större än hittills, och om man för att hindra detta bestämmer aflöningen till resp. 30 och 24 öre per timme under sommaren, men endast till 25 och 20 öre per timme under den öfriga delen af året, så tror jag, att arbetarne skulle finna det orätt, att deras arbete betalades sämre, då köld och dåligt väder gjorde det obehagligare, än under den vackra årstiden.

Dessutom finnas andra skäl, som tala mot arbetstidens begränsning, åtminstone i den ovilkorliga form, som motionären angifver, och som enligt min uppfattning skulle lägga ett bestämdt hinder i vägen för att vid de mest trängande fall använda arbetarne utöfver den föreskrifna högsta arbetstiden.

Många omständigheter göra det alldeles nödvändigt att ibland utsträcka arbetstiden; storm kan tvinga till pumpning och bergning af prämar; tillfällig och stark ökning af hemtningen kan tvinga till ett öfverskridande af den normala arbetstiden, hvilket bör vara lätt att inse, då lägsta hemtningen sistlidna sommar omfattade 825 och den högsta 2,501 kärl per natt.

Att inskränka arbetstiden dagen före helgdag är alldeles omöjligt, för så vidt det gäller sådana arbeten, som ega sammanhang med hemtningen och sopsutskeppningen; till och med på julaftonen måste detta arbete fortgå; när dubbla helgdagar inträffa, måste hemtningen ske den ena, och soplastningen måste fortgå alla helgdagar.

Någon ändring med hemtningsarbetet, ledande till det önskade målet, torde icke kunna ske utan att i stället förorsaka olägenhet för den stora allmänheten och icke minst bland arbetarebefolkningen, eller ock genom att införa hemtning på bestämda tider.

Utlastning af den färdigberedda pudretten kommer alltid att ske ytterst ojämnt; och därvid torde det icke heller kunna undvikas, att arbetstiden ibland utsträcker öfver den vanliga.

Pråmstyrarnes och ångbåtsbesättningens arbeten äro beroende af omständigheter, som icke utan stora olägenheter medgifva den föreslagna begränsningen af arbetstiden. Ångbåtsresorna räcka ofta öfver ett dygn; folkets arbetstid kan således icke blifva mindre än 12 timmar per dygn, så vida icke besättningen ökas så, att de kunna indelas till 3 vakter; och detta torde icke vara behöfligt, i synnerhet som gången sällan sker oafbrutet öfver 8 timmar, ehuru hela resan kan vara ända till 3 dygn.

Af ofvanstående synes, att enligt min uppfattning stora olägenheter skulle vållas af en ovilkorlig begränsning af arbetstiden, och som arbetstiden i allmänhet redan nu är lika stor eller lägre än den, motionären föreslagit, anser jag, att en dylik tidsbegränsning icke skulle för renhållningsarbetarne medföra så stora fördelar, att de motsvarade olägenheterna.

Stockholm den 14 november 1892.

F. G. F. Wallander.

III.

Arbetsuppgift.

Antal man.	Befattning.	A r b e t s t i d.	Summa timmar	
			dag.	natt.
I staden.				
84	hemtningsarbete	kl. $\frac{3}{4}$ 11 e. m.—sist 6 f. m.....	1	7 $\frac{1}{4}$
		dessutom i medeltal 1 timmes dagararbete.....		
7	stalldrängar	kl. $\frac{1}{2}$ 6—8 f. m., 12—3, 6— $\frac{1}{2}$ 8 samt $\frac{1}{2}$ 10—11 e. m.	8 $\frac{1}{2}$	
3	förmanskarlar vid laststationerna	kl. 3—11 f. m. och 4—5 e. m.	6	3
3	nattvakter vid laststationerna.....	10 e. m.—6 f. m... ..	—	8
7	soplämpare	$\frac{1}{2}$ 6—11 f. m. och 3—7 e. m. vintertid.....	9 $\frac{1}{2}$	
		$\frac{1}{2}$ 6—9 f. m. och 3—7 e. m. sommartid.....	7 $\frac{1}{2}$	
Vid Löfsta.				
11	kärلتömmare och -tvättare	{ kl. 8—11 f. m. och $\frac{1}{2}$ 1—3 e. m. vid vanlig hemtning; styckarbetare	6 $\frac{1}{2}$	
2	kärلskrapare och locktvättare	{ samma arbetstid som kärلتvättarne; dagaflöning.....	6 $\frac{1}{2}$	
3	kärلمålare	styckarbetare	8 à 12	
1	tunnbindare	d:o	8 à 12	
1	maskinist vid landmaskin	dagaflöning; i medeltal	8 $\frac{1}{2}$	
8	timmermän			
	Olika arbetare i pudretfabriken		7 à 12	
	Olika diversearbetare.....			
2	ständiga prämstrykare....	dagaflöning) mycket olika tjänstgöringstid både natt och dag.		
	Olika tillfälliga prämstrykare.....	timaflöning)		
12	soputlastare	styckarbetare	6	
10	d:o	{ en kort tid af året för utskeppning af vinterupplaget, styckarbete	8 à 12	

Stockholm den 15 november 1892.

F. G. F. Wallander.

IV.

Till stadsfullmäktiges beredningsutskott.

Genom remiss den 6 sistlidna oktober hafven I anmodat fattigvårdsnämnden att afgifva utlåtande öfver en af S. A. Andrée hos stadsfullmäktige väckt motion med förslag om inskränkning i arbetstiden för arbetare i stadens tjenst.

Med anledning häraf har nämnden infordrat yttranden i frågan från styrelserna öfver Sabbatsbergs och Södermalms fattighus samt arbets- och allmänna försörjningsinrättningarna; och får, med öfverlemnande af samma yttranden, för egen del anföra, att nämnden, som finner dessa yttranden väl grundade, icke anser någon förändring i arbetstiden för de i nämnden underlydande anstalters tjenst anställda arbetare erforderlig.

Stockholm den 16 januari 1893.

På fattigvårdsnämndens vägnar:

A. G. LAGERGREN.

Reinh. Thorell.

V.

Till Stockholms stads fattigvårdsnämnd.

Uti skrifvelse den 17 sistlidna oktober har fattigvårdsnämnden jämte öfverlemnande af en tryckt, utaf herr S. A. Andrée hos herrar stadsfullmäktige väckt motion, innefattande förslag om inskränkning i arbetstiden för arbetare i stadens tjenst, anmodat styrelsen öfver Stockholms stads arbetsinrättning att däröfver till nämnden inkomma med yttrande; och får styrelsen i anledning däraf anföra, att de uti ofvanberörda förslag i nämnda hänseende ifrågakädda föreskrifter enligt styrelsens åsigt icke äro beträffande arbetsinrättningen och där intagna hjon tillämp-

liga; hvadan styrelsen vördsamt hemställer, att nämnda förslag, som härhos återställes, icke måtte, hvad arbetsinrättningen angår, till någon åtgärd föranleda.

Stockholm den 11 november 1892.

Å styrelsens vägnar:

JOH. ÖBERG J:or.

C. R. Ulf sax.

VI.

Till Stockholms stads fattigvårdsnämnd.

Styrelsen för Stockholms stads allmänna försörjningsinrättning får, efter tagen kännedom af styrelsen delgifna, hos herrar stadsfullmäktige väckta förslag om inskränkning i arbetstiden för arbetare i stadens tjänst, såsom infordradt yttrande i frågan anför, att styrelsen anser försörjningsinrättningen icke vara hänförlig till inrättningar, med afseende å hvilka förslaget må vara tillämpligt, och att vid sådant förhållande styrelsen ej heller finner sig kunna förorda ändring i nu vid inrättningen bestämda arbetstiden.

Stockholm den 11 november 1892.

På styrelsens vägnar:

JOH. ÖBERG J:or.

Fr. Möller.

VII.

Till Stockholms stads fattigvårdsnämnd.

Sedan I uti hit aflåten skrifvelse af den 17 sistlidna oktober anmodat styrelsen öfver Sabbatsbergs fattighus att till Eder inkomma med yttrande öfver en vid skrifvelsen fogad motion af S. A. Andrée angående förslag om inskränkning i arbetstiden för arbetare i stadens tjenst, så får styrelsen härmed äran meddela:

att arbetstiden för de i fattighusets tjenst anställda personer, hvilka motionen afser, kan beräknas vanligen utgöra 10 à 10¹/₂ timmar per dygn;

att flere af dessa personer varit i fattighusets tjenst under en längre följd af år, utan att någon öfveransträngning eller klagan försports af för långt dagsarbete;

att nuvarande förhållandena vid fattighuset ej medgifva någon ändring i arbetstiderna för ifrågavarande personer, samt

att fattighusets tvätterskor äro sysselsatta endast 3:ne dagar i veckan med tvättning i fattighusets år 1890 nybyggda, rymliga, tillräckligt uppvärmda tvättstuga och de 3:ne öfriga dagarna i den öfver tvättstugan belägna torra, varma och ljusa lokal för mangling m. m. af tvättkläder, hvadan här ej kan tillämpas innehållet i motionen »att arbetet vid kommunens tvättinrättningar betingar för där anställda personer en *ständig* vistelse i lokaler, hvilka från golf till tak äro betäckta med fuktighet och till hela sin luftmassa mättad därmed».

Då således skäl ej förefinnas för vidtagande af några inskränkningar i det syfte, motionen afser, hemställer styrelsen vördsamt, att densamma ej må föranleda till någon åtgärd vid fattighuset.

Stockholm den 18 november 1892.

På styrelsens öfver Sabbatsbergs fattighus vägnar:

A. G. LAGERGREN.

A. M. Rosenström.

VIII.

Till Stockholms stads fattigvårdsnämnd.

Styrelsen öfver Södermalms fattighus, hvilken anmodats till fattigvårdsnämnden inkomma med yttrande i anledning af utaf herr S. A. Andréé hos Stockholms stadsfullmäktige väckt motion med förslag om minskning i arbetstiden för arbetare i stadens tjänst, får meddela, att den begränsning i arbetstiden för de arbetare, som äro vid fattighuset anställda och i motionen åsyftas, redan vid fattighuset förefinnes.

Stockholm den 13 januari 1893.

På styrelsens vägnar:

SIXTEN VON FRIESEN.

R. Bowallius.

IX.

Till Stockholms stadsfullmäktiges beredningsutskott.

Efter erhållen remiss å herr S. A. Andréés hos stadsfullmäktige väckta förslag om inskränkning i arbetstiden för arbetare i stadens tjänst har drätselnämndens andra afdelning i sin ordning hört stadens byggnadskontor, hvars yttrande blifvit tryckt i bihang n:r 4 till beredningsutskottets utlåtanden och memorial för innevarande år. Vidare har afdelningen före ärendets slutliga handläggning haft för sig tillgängliga, förutom de i berörda bihang tryckta utlåtanden från gasverksstyrelsen och kyrkogårdsnämnden, jämväl drätselnämndens första afdelnings svar å dit ingången remiss i frågan.

För egen del får afdelningen anföra följande.

Den af byggnadskontoret verkställda utredning finner afdelningen för sakens bedömande tillfyllestgörande. Genom denna utredning torde få anses tillräckligt ådagalagdt, dels att den ifrågasatta förändringen ingalunda skulle utfalla obetin-

gadt till arbetarnes förmån, och dels att densamma icke skulle kunna genomföras utan kännbara uppoffringar från kommunens sida eller betänkliga rubbningar af arbetenas gång.

Men framför allt gifver byggnadskontorets framställning vid handen, att, i likhet med hvad gasverksstyrelsen i fråga om sina arbetare erinrat, beträffande de under afdelningen lydande arbetare i än högre grad förefinnas så många särskilda och växlande förhållanden, att det icke låter sig göra att genom en allmän, för samtliga arbetare gällande föreskrift reglera arbetstidens längd, utan torde ordnandet af denna fråga böra öfverlemnas åt den förvaltande myndigheten, hvartill ock gällande kommunallag synes gifva anledning.

På grund af det anförda finner afdelningen ifrågavarande förslag, för så vidt det afser de under afdelningen ställda arbetare, ej böra föranleda vidare åtgärd från stadsfullmäktiges sida.

Stockholm den 19 januari 1893.

På afdelningens vägnar:

ALGERNON BÖRTZELL.

Emil Kinander.

X.

Till Stockholms stadsfullmäktiges beredningsutskott.

Genom remiss den 6 oktober 1892 har utskottet infordrat helsovårdsnämndens yttrande öfver en af herr S. A. Andrée hos stadsfullmäktige väckt motion med förslag till inskränkning i arbetstiden för arbetare i stadens tjenst; och får nämnden i anledning häraf anföra följande.

I denna fråga har helsovårdsnämnden först hört de fyra under nämnden lydande sjukhusstyrelserna, af hvilkas här bifogade yttranden framgår, att de enstämmt anse, att inga åtgärder böra af motionen föranledas. Såsom skäl här för anföres hufvudsakligen:

att arbetet vid sjukhusen icke medfört öfveransträngning för eldare och tvätterskor eller andra där anställda arbetare, bland hvilka också helsotillståndet plägar vara godt;

att eldarnes arbetstid, om afdrag göres för deras måltidsstunder, i regeln icke torde öfverskrida 10 timmar om dygnet, samt att deras nattarbete, hvilket förekommer endast under den mörka årstiden, snarare är att anse som vakttjänstgöring än som strängt kroppsarbete och för öfrigt är så ordnad, att hvarje arbetare periodvis är fri från natt-tjänst;

att äfven i tvätterskornas arbetstid, sådan den i motionen angifves, ingå deras måltidstimmar och smärre raststunder, så att deras verkliga arbetstid icke torde öfverstiga 10 timmar om dagen och särskildt på lördagarna är betydligt kortare (vid Maria sjukhus verkställes tvätten ännu på entreprenad);

att eldningsrum och tvättstugor på de nyare sjukhusen äro luftiga och goda, samt att det tyngsta arbetet vid tvätten i allmänhet utföres med tillhjälp af maskiner;

att intet missnöje med arbetstiden förports från arbetspersonalen själf;

att arbetstiden på sjukhusen, hvilka dag och natt, helg och söcken, måste vårda de sjuka, i allmänhet icke kan bestämmas till vissa timmar utan bör regleras efter förhållandenas kraf, hvilket allra tydligast framstår, om man fäster sig vid sjukvårdspersonalen, som innesluter de kanske mest ansträngda af sjukhusens arbetspersonal, helst om man tager i betraktande, att deras nattro sällan kan lemnas ostörd; samt slutligen

att en förändring i den af motionären föreslagna riktningen skulle kräfva en ökning i arbetspersonal och arbetskostnader, hvilken af styrelsen för sjukhuset S:t Görän anslås till 50 procent.

I sin egenskap af förvaltande myndighet har helsovårdsnämnden inga arbetare anställda omedelbart under sig och har därför endast att åberopa sjukhusstyrelsernas erfarenhet. Då emellertid motionären betecknat eldarnes och tvätterskornas yrken såsom speciellt helsoförödande och på denna grund önskat arbetstidens nedsättning för dem till 8 timmar, har nämnden velat från allmänt sanitär synpunkt något belysa frågan. För ändamålet bifogas en af nämndens tekniska biträde, ingenjör K. Sondén, gjord sammanställning af några observationsserier, som nyligen anställts öfver temperaturförhållandena i sjukhusens eldningsrum samt öfver temperatur och fuktighet i tvättstugorna.

Helsovådor för *eldare* kunna tänkas uppstå dels af det koldamm, de inandas, dels af de temperaturväxlingar, hvarför de äro utsatta. I fråga om *koldammet*

är dock bekant, att detta mindre än andra stoftarter medför faror. *Hirt* och *Merkel**) meddela en statistik öfver kolarbetare i Öfre Schlesien, omfattande 148,429 undersökta och 39,879 invärtes sjuka under åren 1862—1867, och af dessa ledo 9,128, = 22,8 proc., af bröstsjukdomar, hvaribland 345, = 0,8 proc., af lungdot. Till jämförelse härmed anföres ur samma arbete (sid. 185), att bland sjuka smeder funnits angripna af lungdot 11—12 proc., af filhuggare 62 proc. och bland alla slags arbetare, som äro utsatta för inandning af metallstoft, i medeltal 28 proc. Med förstnämnda uppgift kan vidare jämföras distriktsläkarnes i Stockholm uppgifter, t. ex. för år 1891. Enligt helsovårdsnämndens årsberättelse vårdades då af dessa läkare 3,590 fattiga män af alla yrken i åldern 20—60 år. Af dem ledo 836, = 23 proc., af bröstsjukdomar och 245, eller nära 7 proc., af lungdot. Siffrorna antyda således, att ingen ovanligt stor våda är förenad med arbete i en med koldamm bemängd atmosfär. För de af *Merkel* anförda kolarbetarne var sjukligheten uti bröstsjukdomar öfver hufvud icke större, än hvad den plägar vara för arbetare i allmänhet här i staden, och af lungdot ledo de vida mindre.

Temperaturväxlingarna i arbetslokalerna äro ett annat hufvudmoment i de skadliga inflytelser, hvarför ångpanneeldare äro utsatta. Nyssnämnda sammanställning af ingenjören Sondén berör detta moment, som dock icke kan af de anförda siffrorna fullständigt bedömas, då dessa hänföra sig allenast till en enda årstid. Emedan observationerna härröra från den kallaste delen af en exceptionellt kall vinter, äro de dock af ganska stor betydelse. De kunna nämligen anses angifva *de svåraste* temperaturförhållanden, hvarför eldarne vid våra sjukhus blifva utsatta.

Största differensen, som under observationstiden förekommit mellan *samtidigt* iakttagna värmegrader, således mellan det hetaste stället framför en ångpanna och den kallaste platsen vid golvet i eldningsrummet, har uppgått till 18° C. Detta är visserligen en betydande skillnad; men eldaren behöfver icke uppehålla sig i den starkaste hettan, annat än när han inkastar kolet under pannan och ansar elden. Han kan ock genom aktgifvande på fönster och dörrar undvika alltför låga temperaturgrader. Menniskokroppen eger dessutom mycket stor förmåga att lämpa sig efter den omgifvande temperaturen, då densamma håller sig inom här ifrågakommande gränser. Särskildt är så fallet under rörelse och kroppsarbete.

*) *L. Hirt u. G. Merkel.* Die Gewerbekrankheiten. Leipzig (Vogel) 1882, sid. 171.

Att eldareyrket gäller såsom ett synnerligen helsovådligt yrke, torde hafva sin grund i erfarenheten från ångfartyg, där den kontinuerliga vistelsen i trånga, öfverhettade och bristfälligt ventilerade ångpannerum, hvarest värmen lätteligen uppgår till 45 å 50° C.*), visat sig vara mycket skadlig, och där eldarne lätt ådraga sig förkylningar, då de halfklädda gå upp till däck för att svalka sig. På sjukhusen blifva eldningsrummen icke så heta, att arbetarne behöfva aflägga kläderna och utan oförsigtighet ådraga sig s. k. förkylningar.

Tillräckliga skäl synas således icke vara anförda af motionären för att berättiga honom att stämpla eldarnes göromål, sådana de ställa sig på våra sjukhus, såsom framför andra yrken helsoförödande.

Nattarbetet, som dock icke kan undvaras vid sjukhusen, måste däremot erkännas vara äfven från hygienisk synpunkt en olägenhet. Kunde någon inskränkning däruti beredas arbetarne, skulle helt säkert deras välbefinnande därpå främjas.

Vidkommande *tvätterskornas* arbete erinras först, att Maria sjukhus tvättstuga utan tvifvel är ohelsosam att vistas uti, såsom ock ingeniören Sondéns redogörelse för fuktighetsobservationerna därstädes gifva vid handen. Densamma skall dock enligt stadsfullmäktiges beslut redan i år ersättas af en ny, tidsenlig tvättinrättning, sådan som de, hvaraf Sabbatsbergs och S:t Görans sjukhus redan äro i besittning. Fuktighetsobservationerna i de senare lemna inga afskräckande siffror, oaktadt den på årstiden beroende jämförelsevis låga minimitemperaturen i tvättstugorna nu gifvit högre tal för relativ fuktighet, än som under varmare väderlek torde förekomma.

Öfver fuktig lufts inverkan på menniskoorganismen eger man ingen på fullt tillfredsställande iakttagelser grundad kännedom. En relativ fuktighet af 70 proc. anses i allmänhet icke vara oförmånlig äfven för boningsrum. Högre fuktighetsgrader har man trott kunna hämma vattenafsöndringen från hud och lungor. De nyaste undersökningarna på detta område gå dock i en annan riktning. De äro utförda af professor *Rubner****) i Berlin och hafva ledt honom till den åsigten, att organismen förfogar öfver kraftiga hjälpmedel att öfvervinna de hinder för vattenafsöndringen, som den omgifvande atmosfärens temperatur- och fuktighetsförhållanden kunna uppställa, ja nära nog, inom rimliga gränser, göra ifrågava-

*) Jämför *Fonssagrives*. Traité d'hygiène navale. Paris 1877, sid. 186.

***) *M. Rubner*. Die Beziehungen der atmosphärischen Feuchtigkeit zur Wasserdampfabgabe. Archiv für Hygiene, Bd XI sid. 137—242, samt Schwankungen der Luftfeuchtigkeit bei hohen Lufttemperaturen in ihrem Einfluss auf den thierischen Organismus. Ibid., Bd. XVI sid. 101—104.

rande fysiologiska process oberoende af luftens fuktighetsgrad. Under arbete ökas också, såsom bekant, kroppens förmåga att afsöndra vatten. Man kan därför icke på vetenskapliga grunder obetingadt förklara en sådan fuktighetsgrad som dessa tvättstugors såsom skadlig för arbetarne, i synnerhet som den dagliga erfarenheten synes tala däremot. Ej heller kan tvätterskornas läge ställas i jämbredd med deras, som bebo fuktiga bostäder. Därvid göra sig nämligen helt andra inflytelser gällande.

Icke heller visa de nu verkställda observationerna några dåliga temperaturförhållanden i tvättstugorna. Såsom mycket goda arbetsrum måste manglingsalarna anses, och de moderna torkinrättningarna äro så väl anordnade, att hettan från dem icke alls besvärar arbeterskorna. Sjukhusens tvätterskor äro sålunda icke särskildt ogynnsamt ställda och säkerligen i allmänhet vida bättre situerade än flertalet af deras likar i privatindustriens tvättinrättningar.

Nämnden har härmed endast velat lemna ett bidrag till bedömandet af sjukhusens tvättstugor såsom arbetslokaler utan att därför vilja beröra frågan, om qvinnoarbete öfver hufvud bör inskränkas till 8 timmar om dagen.

Helsovårdsnämnden, som jämväl varit i tillfälle att taga del af samtliga de yttranden, som i denna fråga afgifvits af kommunens andra förvaltande myndigheter, finner ingenstädes så ofördelaktiga arbetsförhållanden vara rådande, att minskning i arbetstiden för de vid kommunens verk och inrättningar anställda arbetare af *helsovårdsskäl* kan anses nödvändig, men anser önskvärdt, att i nattarbetet, där sådant måste förekomma, sker den inskränkning, som möjligen kan åstadkommas.

Stockholm den 27 januari 1893.

På helsovårdsnämndens vägnar:

J. W. VON DÖBELN.

Carl Schönmeyr.

XI.

Till Stockholms stads helsovårdsnämnd.

Med anledning af en från nämndens expedition till styrelsen öfver Katarina sjukhus ankommen remiss med anmodan om yttrande angående en af herr S. A.

Andrée hos stadsfullmäktige väckt motion om minskning af arbetstiden för arbetare i stadens tjänst får styrelsen anföra:

Bland sjukhusets tjänstepersonal torde endast maskinisten och tvätterskorna vara att hänföra till de i motionen åsyftade. Af dessa har den förre 13 och de senare 9½ timmars arbetstid om söckendagarna. Ehuru maskinisten är bunden lång tid, är dock hans arbete af den beskaffenhet, att han ej hela tiden är sysselsatt.

Då det är styrelsen bekant, att såväl maskinisten som tvätterskorna äro nöjda med arbetstiden, anser styrelsen, att någon minskning af densamma ej är behöflig, synnerligast som en sådan skulle medföra ökade utgifter.

Stockholm den 9 november 1892.

På sjukhusstyrelsens vägnar:

ERIC KOCK.

Gotth. Dahlerus.

XII.

Till Stockholms stads helsovårdsnämnd.

Sedan I genom remiss af den 28 sistlidna oktober anmodat styrelsen öfver sjukhuset S:t Göran att afgifva yttrande öfver den af herr S. A. Andrée hos stadsfullmäktige väckta motionen angående minskning i arbetstiden för arbetare i stadens tjänst, får styrelsen, som ansett sig böra inskränka sig till ett uttalande i frågan allenast så vidt den berör sjukhusets egen tjänstepersonal, anföra följande.

Motionären angifver sitt förslag ytterst ega ett stöd i »en förädlad uppfattning af de ömsesidiga pligter, samhällsklasserna hafva mot hvarandra, och om de bördor, som skäligen kunna påläggas de olika kategorierna af samhällets medlemmar». Den föreliggande motionen begränsar sig emellertid till att åsyfta »en förkortad arbetstid åt kroppsarbetarne». Vid ett uttalande öfver densamma finner sig styrelsen därför kunna ytterligare inskränka sig till ett betraktande af förhållandena vidkommande endast den del af sjukhusets tjänstepersonal, som af motionären själf betecknas såsom kroppsarbetare; och får styrelsen således

blott i förbigående erinra, att det vid S:t Göran, likasom vid kommunens öfriga sjukvårdsinrättningar, finnes en mycket viktig klass af tjenare — själfva sjukvårdspersonalen — för hvilken verkligt kroppsarbete torde kunna sägas förekomma i lika hög grad som för t. ex. en maskinist, men om hvilken man hittills icke ifrågasatt, att måttet för dess normala pligtuppfyllelse skulle räknas efter ett visst begränsadt antal timmar på en bestämd del af dygnet.

Såsom kroppsarbetare vid sjukhuset S:t Göran, hvilkas arbetstid billigtvis borde förkortas, angifver motionären maskinisterna, eldarne och tvätterskorna; och borde enligt motionärens framställning tagas i betraktande, huruvida icke, utan minskning i de nuvarande aflöningsförmånerna, arbetstiden kunde för dem, såsom sysselsatta med helsovådligt arbete, hvilket dessutom för de två förstnämnda kategorierna delvis infölle nattetid, bestämmas till högst 8 timmar, med en ytterligare afkortning å de dagar, som föregå helg- och söndagar.

De underrättelser, som motionären meddelar angående denna personals arbetsförhållanden, och hvilka *icke* härleda sig från sjukhusförvaltningen, hafva emellertid råkat blifva mindre noggranna.

Med afseende härå må först och främst anmärkas, att, då motionären betecknar maskinisternas arbetstid om vintern såsom »12 timmars vakter» pr dygn samt upplyser, att sjukhusets eldare hafva »8 timmars arbete och 8 timmars hvila i ständig cirkulation», och att tvätterskornas arbetstid är »11 à 12 timmar pr dag», hvilka exempel jämte åtskilliga andra i motionen anförda skulle visa, att arbetstiden för kommunens arbetare »i ganska stor omfattning öfverstiger den arbetstid af 10 timmar, som privatindustrien och staten numera anse det vara skäligt att fordra af sina arbetare», så har motionären härvid förbisett, att den sammanlagda tid, som en hvar af sjukhusets nämnda arbetare använder till måltider, och hvilken till största delen infaller på de af motionären uppgifna »arbetstiderna», utan öfverdrift kan sägas uppgå till 2 timmar om dygnet, och att således väsentliga afdrag böra beräknas i dessa uppgifna arbetstider, eftersom *inga* rastetider ingå i de fabriksarbetstider, med hvilka motionären anställer jämförelse.

Vidare må erinras, dels att eldarnes natt-tjenst är så ordnad, att de äro lediga från sådan tjenstgöring hvar tredje vecka, dels att dessa arbetare om sommaren hafva alldeles ingen tjenstgöring om nätterna.

Slutligen gäller med afseende å tvätterskorna, att allt arbete å tvätten afslutas kl. 3 e. m. å dagar, som föregå helg- och söndagar.

Motionären synes icke blott finna det berättigadt, att de vid ett sjukhus anställda maskinisters, eldares och tvätterskors arbete utan vidare likställes med

»de industriella arbetarnes inom landet i öfrigt och särskildt inom denna kommun själf», utan framhåller till och med just de nämnda arbetarekategoriernas ställning såsom ogynnsammare än arbetarnes i de flesta öfriga branscher, enär här de omständigheterna tillkomme, att arbetet sker under helsovidriga temperaturförhållanden samt för maskinisterna och eldarne delvis nattetid.

Denna uppfattning kan styrelsen för sin del icke finna tillämplig på sjukhuset S:t Görans förhållanden. Dess ångmaskinrum är stort och luftigt, och äfven vid de lokala anordningarna af tvätten har åt sanitära önskningsmål egnats vederbörlig hänsyn. Och med afseende å arbetets besvärlighet äro här de särskilda förhållanden att beakta, att arbetet i tvätten i väsentlig mån underlättas af maskiner, samt att maskinisternas och om nätterna äfven eldarnes arbete i öfvervägande grad har karaktären af *vakttjänstgöring*, en tjänstgöring som visserligen, af lätt insedda skäl, under de årstider, då den pågår dygnet om, bör vara indelad i jämna skift öfver natt och dag samt under hela året måste till lika stor utsträckning ega rum under alla dygn af veckan.

I betraktande af nu anförda omständigheter, och då å sjukhuset S:t Göran beträffande ifrågavarande arbetspersonal hvarken försports någon af arbetet förorsakad sjuklighet eller några klagomål öfver, att dess arbetstider skulle vara i sig själfva eller i jämförelse med andras oskäligt långa, finner styrelsen sig sakna anledning att vare sig själf fatta eller på grund af någon sin erfarenhet tillstyrka andra vederbörliga förvaltningsmyndigheter att fatta något beslut i den af motionären föreslagna riktningen.

Till sist får styrelsen meddela, att, därest stadsfullmäktige skulle finna sig icke blott öfver hufvud af de utredningar, som kunna vinnas om hithörande förhållanden, uppfordrade till åtgärder, utan ock föranlåtna och oförhindrade att fastställa de allmänna bestämmelser, som motionären ifrågasatt, kan ett sådant beslut beräknas skola vidkommande här ofvan nämnda, af endast ett fåtal individer bestående arbetaregrupper vid sjukhuset S:t Göran medföra behovet af en ökning med 50 procent i personliga arbetskrafter och följaktligen äfven i det presterade arbetets totalaflöning.

Stockholm den 19 december 1892.

På styrelsens vägnar:

E. FRÄNCKEL.

Vilh. Gyllensvärd.

XIII.

Till Stockholms stads helsovårdsnämnd.

Styrelsen öfver Maria sjukhus, hvilken anmodats till helsovårdsnämnden inkomma med yttrande i anledning af en utaf herr S. A. Andrée hos Stockholms stadsfullmäktige väckt motion med förslag om minskning i arbetstiden för arbetare i stadens tjenst, får, med upplysning att hos styrelsen icke anförts någon klagan öfver för lång arbetstid af någon vid de under styrelsens förvaltning stående sjukvårdsinrättningarna anställd manlig eller qvinlig arbetare, för sin del förklara, att, som tvätt och mathållning vid sjukvårdsinrättningarna för närvarande skötas af enskilda entreprenörer, styrelsen icke kan bestämma arbetstidens längd för de hos entreprenörerna anställda personer; att, när i en icke aflägsen framtid en ny tvättstuga torde blifva uppförd inom Maria sjukhus område, styrelsen skall blifva i tillfälle bedöma, huru lång arbetstid lämpligen bör bestämmas för de tvätterskor och manglerskor, styrelsen där anställer; att maskinisten och eldarne ingalunda öfveransträngas af den tjenstgöring de nu hafva; samt att af sakens natur framgår, att sjuksköterskornas arbetstid icke kan bestämmas till vissa timmar.

Något afdrag på arbetstiden de dagar, som föregå sön- och helgdagar, torde icke lämpligen kunna medgifvas de vid sjukvårdsinrättningarna anställda personer, enär deras tjenst då i samma mån som å andra dagar är af behof; och anser styrelsen det vara olämpligt, att en viss arbetstid för stadens arbetare af stadsfullmäktige bestämmas, utan torde, såsom för närvarande är fallet, det böra öfverlemnas åt vederbörande styrelser och nämnder att hvar med sin personal uppgöra om arbetstiden.

Stockholm den 12 januari 1893.

På styrelsens vägnar:

EDV. R. PETERSSON,
ordförande.

R. Bowallius.

XIV.

Till Stockholms stads helsovårdsnämnd.

Anmodad att afgifva yttrande med anledning af herr S. A. Andréés vid stadsfullmäktiges sammanträde den 1 oktober förlidet år väckta motion om inskränkning i arbetstiden för arbetare i stadens tjenst, får styrelsen meddela, att af de i motionen omnämnda, vid Sabbatsbergs sjukhus anställda personerna hafva tvenne ordinarie och tvenne extra eldare hvardera en tjenstgöringstid af 12 timmar i dygnet samt de fyra tvätterskorna och strykerskan en arbetstid af 10 $\frac{1}{2}$ timmar dagligen, med undantag af lördagen, då de arbeta 7 $\frac{1}{2}$ timmar. Maskinisten skall vara tillgänglig under hela dygnet, men är ej bunden till bestämda arbetstimmar och torde icke kunna hänföras till den kategori af arbetare, som förslagsställaren åsyftar.

Det arbete, som eldarne, tvätterskorna och strykerskan skola utföra, är visserligen ganska tungt, men icke mera öfveransträngande än det, som utföres af den arbetande sjukvårdspersonalen, hvilken dessutom ej kan påräkna att i ostörd ro få njuta af den till hvila afsedda tiden. En förändring af eldarnes arbetstid kan svårligen genomföras, utan att tjenstgöringstiden under dygnet delas i tre skift om 8 timmar hvardera, hvilket skulle medföra anställande af ytterligare tvenne eldare och orsaka en kostnad, som icke betingas af förhållandena. Tvätterskornas och strykerskans arbetstid utgör, då den kortare arbetsdagen, lördagen, tages i beräkning, redan nu i medeltal ej mer än 10 timmar dagligen.

Styrelsen anser sig dessutom böra framhålla och betona det faktum, att hälsotillståndet bland den ifrågavarande arbetspersonalen i allmänhet visat sig tillfredsställande och ej, såvidt styrelsen har sig bekant, företett några tecken häntydande på rådande öfveransträngning; hvarjämte styrelsen slutligen anser sig böra framhålla, att veterligen bland personalen ej herskat något missnöje med rådande arbetstid och fördelningen af densamma, hvilket i sin mån också bestyrkes af det sakförhållande, att vid inträffad ledighet god tillgång på behöriga och väl vitsordade sökande plägat förefinnas.

Med fullt behjärtande af sträfvet att söka förekomma den skada, som kan uppstå genom ihållande öfveransträngning i arbetet, kan dock styrelsen ej finna någon rationell grund för fastsläendet af en för alla slags arbetare och yrken

likformigt afpassad arbetsdag, utan anser, att arbetstiderna måste, såsom de ock faktiskt äro, allt efter arbetets natur samt arbetarnes ålder och krafter m. m. vara olika.

Stockholm den 26 januari 1893.

Å styrelsens öfver Sabbatsbergs sjukhus vägnar:

ROB. ALMSTRÖM.

J. G. Almquist.

XV.

P. M.

För att utröna temperaturförhållandena i ångpanne- och maskinrummen samt dessutom luftfuktigheten i tvättinrättningarna vid resp. Sabbatsbergs och Maria sjukhus äfvensom vid sjukhuset S:t Görän hafva genom maskinisterna å förenämnda ställen utförts termometer- samt psychrometerobservationer under en tid af 14 å 20 dygn.

För att iakttaga olikheten mellan temperaturen vid golvet och c:a 1,7 meter högre upp (manshöjd) i ångpanne- och (vid Maria och S:t Görän) maskinrummen placerades termometrar å nyssnämnda ställen; för att vidare iakttaga inflytandet af värmestrålning från ångpannan ställdes en papp- eller tygskärm i dess närhet, och upphängdes c:a 1 å 1 $\frac{1}{2}$ decimeter från skärmen termometrar dels å den *åt* pannan vända sidan (vid golf och manshöjd), dels äfven å den *från* pannan vända sidan (vid golf och manshöjd).

I tvättinrättningarna placerades psychrometrar, därvid man dock icke allestädes kunde välja plats för dem i rummets midt, utan å tvenne ställen (S:t Görän och Maria) måste på grund af tvättmaskinernas m. m. uppställning uppsätta dem närmare ena väggen. Någon olikhet i utslag torde emellertid knappast hafva kunnat följa häraf.

I. Sabbatsberg.

Observationerna härstädes började den 20 januari och fortgingo till och med den 11 februari. Härvid verkställdes afläsningarna vid ångpannan n:r 2 under

tiden från den $20/1—2/2$ samt vid pannorna n:r 3 och 4 under tiden från och med den $3/2—11/2$; afläsningstimmar voro här kl. 8 f. m., 12 midd. (under några dagar i början kl. 2) och 6 e. m. I »lilla maskinrummet» äfvensom i »gången till belysningspannan» utfördes under hela tiden vid samma timmar afläsningar å termometrar, hängande vid manshöjd. I tvättinrättningen aflästes temperaturen å torr- och våt-termometer (hela tiden) dessutom kl. 7 f. m. och 2 e. m.

Nedanstående tabell visar i sammandrag de erhållna resultaten, approximativt uträknade.

Pannan 2. 12 observationsdagar.

Tid.	Åt pannan till.						Från pannan.						Största diff. mellan samtidigt observerade temperaturer.	A n m.
	Manshöjd.			Golf.			Manshöjd.			Golf.				
	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.		
8	24	13	19,4	22	11	16,6	21	10	15,2	17	6	11,6	15	Dörrar stundtals öppna till det fria. * I början obs. kl. 2.
12 *	26	11	19,0	23	8	16,6	23	6	14,2	20	3	10,9		
6	27	14	21,4	25	13	18,6	23	10	16,6	19	6	11,9		

Pannorna 3 och 4. 8 observationsdagar.

Tid.	Åt pannan till.						Från pannan.						Största diff. mellan samtidigt observerade temperaturer.	A n m.
	Manshöjd.			Golf.			Manshöjd.			Golf.				
	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.		
8	30	21	24,9	24	12	18,7	27	17	20,0	20	11	14,6	14	* Tiden för obs. osäker.
12	30	17	25,5	24	13	19,1	24	15	20,6	20	10	15,5		
6	29	18	24,1	24	16	19,0	24	16*	20,0	20	12	15,4		

Såsom man ju kan vänta, råda tämligen stora temperaturolikheter mellan golfvet och de högre luftlagren, särskildt om man jämför de varmaste (de högre, för värmestrålning utsatta) och de kallaste (de lägre, för värmestrålning skyddade) partierna; den största differensen är 14 à 15 grader.

Tid.	Lilla maskinrummet.			Gången till belysningspannan.			A n m.
	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	
8	34	21	28,7	36	20	30,9	} 20 observations- dagar. * I början obs. kl. 2.
12 *	32	20	27,4	36	17	29,4	
6	35	21	28,6	36	17	30,8	

Ofvanstående tabell visar, att lokalerna i fråga äro synnerligen varma. Enligt uppgift behöfver dock ingen kontinuerligt vistas i desamma.

Öfver hufvud kan anmärkas, att de personer, hvilka hafva att vistas i såväl ångpanne- som maskinrum och mellanlokaler, till följd af sitt arbete äro i mycken rörelse.

Tvättinrättningen. 20 observationsdagar.

Tid.	Temperatur.			Abs. fuktighet.			Rel. fuktighet.			A n m.
	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	
7	17,1	9,1	13,3	12,1	5,9	8,8	85	64	77	
8	20,0	13,0	16,8	14,8	9,1	12,9	100	78	91	
12	24,0	17,4	20,6	18,4	10,7	15,2	93	64	84	
2	22,3	12,4	20,3	17,0	5,5 *	13,6	92	36 **	77	* Sannolikt felaflysning; eljes 10,8.
6	23,0	16,4	20,4	17,7	11,7	14,7	99	67	83	** Se föregående rad; eljes 64.

Att fuktigheten hos luften i en tvättinrättning skall vara stor, är ju ej mer, än man kan vänta. Anmärkningsvärdt är dock, att luften endast i undantagsfall är *mättad* med fuktighet. Vid arbetets början såväl på morgonen kl. 7 som efter middagsrasten kl. 12, är rel. fuktigheten i medeltal 77 proc. (under det att den absoluta åter i ena fallet är 8,8 och i andra 13,6 m.-m. fuktighetstryck).

II. Maria sjukhus.

Observationerna fortgingo här 14 dygn, från $2\frac{1}{1}$ — $6\frac{1}{2}$, under hvilken tid en och samma ångpanna hela tiden varit i bruk.

Ångpannerum.

Skärmen var här uppsatt nära dörren till kolboxen.

Tid.	Åt pannan till.						Från pannan.						Största diff. mellan samtidigt observerade temperaturer.	A n m.
	Manshöjd.			Golf.			Manshöjd.			Golf.				
	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.		
8	32,5	17	28,3	29,5	17,5	25,4	24,7	14	21,0	21,2	11	17,4	16,5	Dörren till det fria stundtals öppet.
12	31	21,5	28,1	31	16,5	24,4	31	15,8	21,3	28,5	13	18,0		
6	33,3	26	28,8	29,2	20	24,8	30	18	22,5	25	12,15	17,7		

Maskinrum.

8	27,5	13,8	24,4	25,5	10	16,4	Termometrarna voro placerade invid dynamomaskinen.
12	29,8	21,0	26,1	19,5	10	16,1	
6	27,0	16,2	24,2	23,0	14	18,6	

Tvättinrättningen.

Tid.	Temperatur.			Abs. fuktighet.			Rel. fuktighet.			A n m.
	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	
7	15,4	8,9	12,2	12,6	8,2 *	8,8	97	82	84	En luftrumma i taket för ventilation.
8	17,6	11	15,6	14,5	9,5	12,6	99	91	96	* Måndag morgon före arbetet. — Samtidigt var rel. fuktigheten 96 proc.
12	20,7	10,7	17,6	18,3	9,2	14,4	100	93	96	** Intet arbete pågår.
2	18,9	10,4	16,1	15,8	9,2	12,5	98	85	91	
7	20,9	9,7 **	16,8	18,4	8,7	13,8	100	88	97	

Luften är, såsom synes, under nästan hela dagen i det närmaste *mättad* med fuktighet. Allt uti lokalen dröp af vatten; väggarna såväl som taket voro alldeles våta.

Tvättinrättningen.

A n m.	Temperatur.			Abs. fuktighet.			Rel. fuktighet.		
	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.
7 f. m.	15,4	8,9	12,2	12,6	8,2 *	8,8	97	82	84
8 f. m.	17,6	11	15,6	14,5	9,5	12,6	99	91	96
12 m.	20,7	10,7	17,6	18,3	9,2	14,4	100	93	96
2 4 m.	18,9	10,4	16,1	15,8	9,2	12,5	98	85	91
7 e. m.	20,9	9,7 **	16,8	18,4	8,7	13,8	100	88	97

III. S:t Göran.

Observationerna fortgingo i 17 dygn, från $^{23}/_1$ (aftonen)— $^9/_2$ (middagen), under hvilken tid en och samma ångpanna var i bruk. I maskinrummet hängde termometrarna invid dynamon. Observationerna härstädes utfördes 5 gånger dagligen.

Tid.	Å n g p a n n e r u m.												M a s k i n r u m.					
	Åt pannan till.						Från pannan.						Manshöjd.			Golf.		
	Manshöjd.			Golf.			Manshöjd.			Golf.								
	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.
7 f.m....	37	24	31,5	31,5	15	25,2	32	17	25,2	21	3	13,7	31	24	27,8	30	23	26,5
8 f.m....	37	19	29,1	31	14	24,0	32,5	13	22,0	21	2	12,3	32	22	26,8	30	21	24,8
12 m.....	37	20	28,5	30	14	23,2	31	15	22,1	20	6	13,8	29	17	23,7	27	14	21,8
2 e.m....	36	19	27,4	27,5	16	23,2	28	13	21,2	19	5	13,9	26	19	22,4	24,5	17	21,1
7 e.m....	39	24	31,1	31	19	26,6	31	18	24,9	21	5	15,1	30	22	26,4	28	18	24,6

Största differens mellan samtidigt observerade temperaturer i ångpannerummet var 18° .

Tvättinrättningen.

Tid.	Temperatur.			Abs. fuktighet.			Rel. fuktighet.			Anm.
	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	Max.	Min.	Med.	
7 f. m.	19,5	12,2	16,0	12,3	3,6*	9,6	93	23*	71	* Måndag morgon före arbetet.
8 f. m.	21,4	13,0	17,8	18,1	7,8	11,9	99	63	78	
12 m.	21,8	12,6	18,4	16,4	7,3	12,4	97	66	79	
2 e. m.	22,4	12,5	19,1	15,1	7,4	10,8	87	46	65	
7 e. m.	23,5	12,2	20,0	19,1	7,5	13,2	96	60	76	

Jämföras fuktighetsciffrorna här med dem från Maria tvättinrättning, finner man en afsevärd skillnad. Visserligen är fuktigheten i medeltal öfver 70 proc.; men, under det att det i Maria var omöjligt att genom vädring aflägsna någon afsevärd mängd fukt, finner man vid S:t Göran, hurusom en dags uppehåll i arbetet kan åstadkomma en nedsättning af rel. fuktigheten ända till 23 proc. och till och med under middagsrasten fuktigheten nedsattes från i medeltal 79 proc. till 65 proc.

Stockholm den 28 februari 1893.

Klas Sondén.

Handlingar till särskilde kommitterades beträkande angående åtgärder för befordrande af trafiken öfver Värtahamnen (Bih. n:r 2 för år 1891) m. m.

- I. Yttrande af hamnkaptenen öfver punkten 3 i betänkandet (sidd. 3—11).
- II. Det i I åberopade yttrande af G. A. De Rietz och E. Ohlman Söner & Co (sidd. 11, 12).
- III. Byggnads- och kammarkontorens utlåtande angående punkterna 4 och 5 (sidd. 13—14).
- IV. Kammarkontorets utlåtande i fråga om förslag i punkterna 9, 10 a och 10 b (sidd. 14—23).
- V. De i IV anförda promemorior af l. l. hamnfogdeinspektören (sidd. 23—25).
- VI. Byggnadskontorets tjänstememorials rörande förslag i punkterna 8 och 10 a (sidd. 25, 26).
- VII. Brandchefens yttrande om brandväsens utrymning vid Värtahamnen (sidd. 26, 27).
- VIII. Byggnads- och kammarkontorens yttrande öfver kommitterades förslag till iståndsättande af vägen till Tegelnäcken (sid. 28).
- IX. Hamnkaptensens skriftelse till öfverståthållarens ämbetsställe angående andrade bestämmelser i fråga om platser för lossning af vassa varor (sidd. 29—31).
- X. Stadskamrerarens och l. l. hamnfogdeinspektörens yttrande öfver förslaget i IX (sidd. 31—34).